

Сергій Васильович СМАГЛЮК,

кандидат юридичних наук

(Головне управління Національної поліції у Волинській області, м. Луцьк)

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті наголошено на тому, що сутність поняття «результати НСРД» розкривається через їх інформаційне значення для кримінального провадження і створення через цю їхню властивість здатності забезпечити виконання його завдань; – поняття «результати НСРД» доцільно сприймати як у широкому (докази та інша інформація), так і вузькому (власне докази) значенні, що впливає на визначення напрямів їх використання.

Значено, що можна вести мову про процесуальні (доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, а також доведення обставин організаційнопроцесуального характеру) та криміналістичний (організаційно-тактичне забезпечення розслідування) напрями використання результатів НСРД. Відзначено, що кожен із напрямів використання результатів НСРД є досить самостійним засобом підвищення ефективності досудового розслідування та у цілому виконання завдань кримінального провадження.

Акцентовано увагу на тому, що важливим аспектом реалізації кожного з напрямів використання результатів НСРД є процесуальний порядок їх реалізації, що є передумовою дотримання законності реалізації цих матеріалів у кримінальному провадженні, а також гарантією охорони прав, свобод та законних інтересів його учасників. Перспективними напрямами подальших наукових досліджень проблематики використання результатів НСРД у кримінальному провадженні слід вважати опрацювання питання процесуального порядку реалізації цих результатів. Його розв'язання сприятиме результативності проведення вказаних заходів та в цілому підвищенню ефективності досудового розслідування стосовно виконання завдань кримінального провадження.

Ключові слова: наукова розробка, кримінальне провадження, кримінальна процесуальна форма, доказування, негласні слідчі (розшукові) дії, результати негласних слідчих (розшукових) дій.

Постановка проблеми. Протидія злочинності є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, зважаючи на те, що досить важливу роль для досягнення мети кримінальної процесуальної діяльності під час досудового розслідування відіграють негласні слідчі (розшукові) дії

(далі – НСРД). Їх, без сумніву, можна віднести до основних засобів збирання доказів (ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)). Однак під час їх проведення має бути забезпечена законність та дотримані права і свободи певного кола осіб, бо саме проведення таких дій має відповідати критеріям дієвості та ефективності, а внаслідок їх проведення мають бути отримані результати, які сприятимуть швидкості та повноті досудового розслідування й судового розгляду.

Водночас дослідження стану наукової розробки окреслених вище аспектів є засобом ідентифікації тих важливих проблем, вирішення яких забезпечить формування підґрунтя для подальшого вдосконалення процесуального порядку та форм використання результатів НСРД, що сприятиме підвищенню дієвості та ефективності використання НСРД у кримінальному провадженні.

Окремі питання особливостей використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні розглядали такі вітчизняні науковці, як В. М. Бабакін, Р. І. Благута, Ю. М. Грошевий, В. Г. Дрозд, О. М. Дроздов, М. В. Корнієнко, С. С. Кудінов, О. В. Мартовицька, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, С. Р. Тагієв, О. Ю. Татаров, М. В. Шепітько, Р. М. Шехавцов, А. В. Шило та інші. Проте з огляду на необхідність систематизації та опрацювання загальних рис та провідних тенденцій, які прослідковуються у роботах багатьох дослідників у досліджуваній тематиці, постає питання необхідності наукового осмислення стану наукової розробки питань використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні.

Мета статті полягає в тому, щоб узагальнити стан наукової розробки питань використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити сутність вітчизняних наукових рефлексій на впровадження інституту НСРД у сферу кримінального судочинства, періоди їх розвитку, а також виокремити основні теоретико-методологічні роботи про ОРД.

Виклад основного матеріалу. Слід наголосити на тому, що проведення НСРД не є самоціллю, вони проводяться із певною метою. Такою метою є отримання конкретного процесуально вагомого та юридично значущого результату. Отже, слід зауважити, що вся процедура їх реалізації: від початку ініціювання НСРД, їх безпосереднє проведення та отримання певних результатів аж до їх використання спрямована на отримання допустимих, належних та достовірних фактичних даних – доказів для виконання завдань кримінального провадження. Причому це стосується таких випадків, коли відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, що і є однією з визначальних особливостей НСРД. Усі ці вимоги, а отже, і отримання належних, допустимих та достовірних фактичних даних можуть бути забезпечені лише за умови змістовної теоретичної розробки, відповідного правового опосередкування й належної практичної реалізації інституту

НСРД та регламентованої ним процесуальної діяльності з проведення НСРД.

Починаючи з часу становлення національного кримінального судочинства та розвитку науки кримінального процесу незалежної України, питанню оперативно-розшукової діяльності, а з часом (з моменту ухвалення у 2012 р. нового КПК України) питанням НСРД було присвячено чимало наукових праць.

Одну з перших наукових рефлексій на впровадження інституту НСРД у сферу кримінального судочинства надав М. А. Погорецький. Зокрема, в опублікованій ним науковій статті з цієї проблематики вчений наголошує, що останній не є новим для кримінального процесу. Застосування НСРД широко відоме та застосовується відповідно до законодавства багатьох зарубіжних країнах, зокрема країнах пострадянського простору (як приклад наведений досвід Молдови та Литви). Так, відповідно до кримінального процесуального законодавства Литви такі дії називають «інші примусові заходи». Їхній перелік також визначений законодавчо: контроль і запис переговорів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб (ст. 154 КПК Литовської Республіки); дії, що імітують злочинне діяння (ст. 159 КПК Литовської Республіки); секретне спостереження (ст. 160 КПК Литовської Республіки)¹. Наведена точка зору підтверджується й отриманими автором результатами². Також наголошується, що застосування НСРД у таких країнах пов'язане з тим, що за їх законодавством функції оперативнорозшукової діяльності (далі – ОРД) і досудового розслідування здійснюються одноособово, тобто як гласні, так і негласні засоби пізнання злочину реалізуються тією самою посадовою особою (офіцером поліції, детективом, агентом тощо)³.

Хоча науковець прямо і не зазначає, але, аналізуючи його позицію, можливо дійти висновку, що впровадження НСРД до вітчизняного кримінального процесу поряд із ОРД вказує на «гібридний» характер цього процесу. Адже НСРД притаманне тим країнам, у кримінальному процесі яких ця діяльність здійснює слідчий, та не існує паралельно оперативнорозшукової діяльності, яку реалізують відповідні оперативні підрозділи. Дослідники наразі виокремлюють певні етапи розвитку застосування оперативнорозшукової діяльності та НСРД у кримінальному провадженні.

Вагомий внесок у розвиток наукової думки у цьому напрямі здійснив С. Р. Тагієв у своїй монографії «Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України: теорія і практика». Науковець зазначає, що дослідження генезису становлення інституту НСРД надало підстави

¹ Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативнорозшукової діяльності у кримінальному процесі. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. С. 126–148.

² Смаглюк С. В. Досвід регулювання питання використання результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій в праві країн Європи та США та можливість його застосування в Україні. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2022. № 4. С. 17–21. URL: https://lesp.hu/wp-content/uploads/2023/12/4-Smahliuk_7_2022_17-22.pdf

³ Погорецький М. А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 57.

дійти висновку, що історія оперативно-розшукової діяльності у взаємодії з кримінально-процесуальною може бути поділена на п'ять основних періодів розвитку, а саме:

1) зародження розшукової роботи з часів Київської Русі (XI–XVIII ст.), який поділяється на два підетапи: а) розшук злочинців за князівським правом (XI–XV ст.); б) розшук злочинців за правом XV–XVIII ст.;

2) становлення і розвиток розшукової роботи Російської імперії (XVIII–початок XX ст.);

3) становлення і розвиток оперативно-розшукової діяльності та її взаємодія з кримінальним процесом у радянський період (1917–1991 рр.);

4) оперативно-розшукова діяльність у взаємодії з кримінальнопроцесуальною за часів незалежної України (1991–2012 рр.);

5) процесуалізації оперативно-розшукової діяльності через запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій (з 2012 р.)¹.

Отже, бачимо, що у вітчизняній науці НСПД по суті можна розглядати як форму трансформації ОРД та, як слушно зазначає С. Р. Тагієв, відбувся процес процесуалізації ОРД. Унікальністю цього процесу є те, що він не призвів до ліквідації інституту оперативно-розшукової діяльності, а навпаки, до появи двох паралельно існуючих засобів встановлення обставин кримінального правопорушення.

Як зазначає В. Д. Пчолкін, аналіз проведених наукових досліджень за роки незалежності веде до висновку, що з боку науковців особливу увагу привертала ті питання розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності, які визначають та пояснюють: соціальну обумовленість і державно-правовий характер оперативно-розшукової діяльності; шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання цієї діяльності; принципи її здійснення; проблеми застосування спеціальних засобів, заходів і організаційно-тактичних форм ОРД; питання компетенції різних суб'єктів цієї діяльності, а також координації їхньої взаємодії; особливості організації й тактики проведення окремих оперативно-розшукових дій; проблеми державного та відомчого контролю за дотриманням гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян під час їх проведення².

І. П. Козаченко зазначав, що оперативно-розшукова діяльність відзначається чітким правовим регулюванням системи гласних і негласних заходів, оперативних і оперативно-технічних засобів, встановленням правових та державних гарантій законності, дотриманням прав і свобод громадян, суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та інших осіб, що залучаються до здійснення такої діяльності³.

¹ Тагієв С. Р. Генезис та становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 301.

² Пчолкін В. Д. Розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності за роки незалежності в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2 (53). Спец. вип.: Незалежній Україні – 20 років. С. 114–115.

³ Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність як державноправова форма боротьби зі злочинністю. Поняття, суть та завдання оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. Київ : УАВС, 1995. С. 7.

Інші дослідники наголошували на тому, що оперативно-розшукова діяльність зумовлена потребами боротьби зі злочинністю та надавали їй таке визначення: «система пошукових, розвідувальних (контррозвідувальних) заходів, які здійснюються відповідно до законів і підзаконних правових актів з метою своєчасного запобігання, забезпечення виявлення, швидкого і повного розкриття злочинів і розшуку осіб, які їх вчинили, та осіб, що ухиляються від слідства, суду і виконання вироку»¹. Наразі праці вітчизняних учених у галузі ОРД об'єднують у такі групи: 1) ті, що безпосередньо присвячені проблематиці оперативно-розшукового пошуку первинної оперативно-розшукової інформації; 2) ті, що присвячені окремим видам оперативно-розшукового пошуку первинної оперативно-розшукової інформації; 3) ті, що розглядають загальні засади оперативно-розшукової діяльності та розглядають питання оперативно-розшукового пошуку первинної оперативно-розшукової інформації в контексті інших організаційно-тактичних форм ОРД².

До найбільш відомих теоретико-методологічних робіт про ОРД належать праці Є. А. Мітрофанова «Оперативно-розшукові дії: поняття, типологія, тактика» (1987 р., навчальний посібник); О. Ф. Долженкова, В. П. Євтушка, В. Л. Ортинського, М. Б. Саакяна «Оперативно-тактичні операції» (2004 р., монографія); І. В. Сервецького, Г. О. Якименка «Теорія оперативно-розшукових заходів» (2006 р., монографія); Ю. Ю. Орлова «Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика)» (2007 р., монографія); М. М. Перепелиці, О. В. Манжая, В. В. Шендрика «Здійснення оперативно-розшукових заходів шляхом використання кіберпростору» (2009 р., монографія); О. М. Бандурки, М. М. Перепелиці, О. В. Манжая, В. В. Шендрика «Оперативно-розшукова компаративістика» (2013 р., монографія). У наведених працях автори намагалися висвітлити більшість закономірностей предмета теорії і практики ОРД, побудувати чітку систему нових знань, які розкривають поняття і зміст ОРД, її правову й функціональну сутність як об'єкта наукового вивчення, а також методологічні основи пізнання із проведення ОРД як практичної категорії³.

Висновки. Підсумовуючи наведене, зазначимо таке:

– сутність поняття «результати НСРД» розкривається через їх інформаційне значення для кримінального провадження і створення через цю їхню властивість здатності забезпечити виконання його завдань; – поняття «результати НСРД» доцільно сприймати як у широкому (докази та інша інформація), так і вузькому (власне докази) значенні, що впливає на визначення напрямів їх використання;

¹ Долженков О. Ф., Думко А. Ф., Козаченко І. П., Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції. Одеса: НДРВВ ОІВС. С. 16.

² Волошина М. О. Науковий генезис проблематики оперативно-розшукового пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 2. С. 244.

³ Капустник В. В. Науковий генезис проблематики проведення оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 29–33.

– можна вести мову про процесуальні (доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, а також доведення обставин організаційнопроцесуального характеру) та криміналістичний (організаційно-тактичне забезпечення розслідування) напрями використання результатів НСРД; – кожен із напрямів використання результатів НСРД є досить самостійним засобом підвищення ефективності досудового розслідування та у цілому виконання завдань кримінального провадження;

– важливим аспектом реалізації кожного з напрямів використання результатів НСРД є процесуальний порядок їх реалізації, що є передумовою дотримання законності реалізації цих матеріалів у кримінальному провадженні, а також гарантією охорони прав, свобод та законних інтересів його учасників. Перспективними напрямами подальших наукових досліджень проблематики використання результатів НСРД у кримінальному провадженні слід вважати опрацювання питання процесуального порядку реалізації цих результатів. Його розв'язання сприятиме результативності проведення вказаних заходів та в цілому підвищенню ефективності досудового розслідування стосовно виконання завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

2. Смаглюк С. В. Досвід регулювання питання використання результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій в праві країн Європи та США та можливість його застосування в Україні. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2022. № 4. С. 17–21. URL: https://lesp.hu/wp-content/uploads/2023/12/4-Smahliuk_7_2022_17-22.pdf.

3. Погорецький М. А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 56–63.

4. Тагієв С. Р. Генезис та становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 295–303.

5. Пчолкін В. Д. Розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності за роки незалежності в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2 (53). Спец. вип.: Незалежній Україні – 20 років. С. 113–121.

6. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність як державноправова форма боротьби зі злочинністю. Поняття, суть та завдання оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. Київ : УАВС, 1995. 44 с.

7. Долженков О. Ф., Думко А. Ф., Козаченко І. П, Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції. Одеса: НДРВВ ОІВС. 134 с.

8. Волошина М. О. Науковий генезис проблематики оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 2. С. 241–247.

Капустник В. В. Науковий генезис проблематики проведення оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 28–33.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2024

Serhiy V. SMAGLYUK,

PhD in Law

(Headquarters of the National Police in the Volyn region, Lutsk, Ukraine)

THE STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE ISSUES OF USING THE RESULTS OF SECRET INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTIONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article emphasizes that the essence of the concept of "results of NSRD" is revealed through their informational value for criminal proceedings and the creation, through this property, of the ability to ensure the fulfillment of its tasks; - the concept of "NSRD results" should be understood both in a broad (evidence and other information) and narrow (evidence itself) meaning, which affects the determination of directions for their use.

It is noted that it is possible to talk about procedural (proving the circumstances provided for in Article 91 of the Criminal Code of Ukraine, as well as proving the circumstances of an organizational-procedural nature) and forensic (organizational-tactical support of the investigation) directions of using the results of the NSRD. It was noted that each of the directions of using the results of the NSRD is a fairly independent means of increasing the effectiveness of the pre-trial investigation and, in general, the performance of the tasks of criminal proceedings.

Attention is focused on the fact that an important aspect of the implementation of each of the areas of use of the NSRD results is the procedural order of their implementation, which is a prerequisite for observing the legality of the implementation of these materials in criminal proceedings, as well as a guarantee of the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of its participants. Prospective areas of further scientific research on the issue of using the results of the NSRD in criminal proceedings should be considered the development of the issue of the procedural order of implementation of these results. Its solution will contribute to the effectiveness of the specified measures and, in general, to increase the effectiveness of the pre-trial investigation in relation to the performance of the tasks of criminal proceedings.

Key words: *scientific research, criminal proceedings, criminal procedural*

form, evidence, undercover investigative (search) actions, results of undercover investigative (search) actions.